

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเพื่อศึกษาผลจากการใช้กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ในการพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเอง ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนแตกต่างกัน ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าจากหนังสือ เอกสาร และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และนำมาเสนอตามลำดับ ดังนี้

1. เอกสารที่เกี่ยวกับความเชื่อมั่นในตนเอง
 - 1.1 ความหมายและความสำคัญของความเชื่อมั่นในตนเอง
 - 1.2 ลักษณะของเด็กที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง
 - 1.3 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเอง
 - 1.4 อิทธิพลของความเชื่อมั่นในตนเองที่มีต่อผลการเรียน
 - 1.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อมั่นในตนเอง
2. เอกสารที่เกี่ยวกับกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์
 - 2.1 ความหมายของกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์
 - 2.2 กลุ่มสัมพันธ์กับการเรียนการสอน
 - 2.3 ทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ในการเรียนการสอน
 - 2.4 ลำดับขั้นการเรียนรู้ตามวิธีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์
 - 2.5 การนำกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ไปใช้ในการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา
 - 2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวกับกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์

ความหมายและความสำคัญของความเชื่อมั่นในตนเอง

ความเชื่อมั่นในตนเองเป็นบุคลิกภาพส่วนหนึ่งของบุคคลที่สะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกรู้สึกดี หรือมีโนคติ ที่บุคคลมีต่อตนเอง คนที่มีความรู้สึกรู้สึกดีที่ต่อตนเองจะมีพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นว่า มีความภาคภูมิใจในความเป็นตัวของตัวเอง พึ่งพอใจและ

ยอมรับทุกสิ่งทีประกอบเป็นตนเอง มองเห็นว่าตนมีคุณค่า มีความสามารถ และมี
ความสำคัญ

ลักษณะของเด็กที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง

ความเชื่อมั่นในตนเองของเด็กจะเกิดขึ้นได้จากประสบการณ์และสิ่งแวดล้อม
ที่เด็กได้รับและสะสมไว้ ซึ่งจะเป็นประสบการณ์ที่ทำให้เด็กรู้สึกว่าตนเป็นที่ยอมรับของ
ผู้อื่น เป็นบุคคลที่มีค่า มีความสามารถ โดยจะแสดงออกทางพฤติกรรมต่าง ๆ เช่น
ชอบงานสร้างสรรค์ เพราะได้พบคนมาก กล้าปรากฏตัวต่อหน้าคนจำนวนมาก เป็นนักพูด
มากกว่านักฟัง ชอบพูดต่อหน้าคนมาก ๆ ถ้าทำงานร่วมกับกลุ่มกันมักจะเป็นผู้แนะนำคนใน
กลุ่มให้รู้จักกัน และแน่ใจว่าตนจะเป็นผู้นำที่ดีได้ถ้ามีผู้เปิดโอกาสให้ จะตัดสินใจใน
เรื่องราวต่าง ๆ ด้วยตนเอง และรู้สึกว่าชีวิตมีคุณค่า

ซูซีฟ อ่อนโคกสูง (2516 : 25-28) ได้สรุปพฤติกรรมสำคัญของเด็กที่มี
ความเชื่อมั่นในตนเองไว้ 13 กลุ่ม คือ

1. กล้าในการคิด การพูด และการกระทำ
2. ใจคอมั่นคง ไม่เชื่อคนง่าย มีเหตุผล
3. รอบคอบ มีแผนงาน
4. มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ชอบทำสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ
5. กล้าเสี่ยง(กล้าได้กล้าเสีย)
6. ชอบแสดงตัว
7. ไม่วิตกกังวลจนเกินไป
8. เป็นผู้นำ
9. รักความยุติธรรม
10. ชอบช่วยเหลือหมู่คณะ
11. ชอบอิสระ ไม่โอ้อวด
12. ตั้งจุดมุ่งหมายไว้สูง และคิดว่าจะทำได้สำเร็จ
13. มีความเกรงใจ และเห็นใจผู้อื่น

โรเจอร์ (Roger) และ มาสโลว์ (Maslow) เห็นว่าความเชื่อมั่นในตนเองของเด็กนั้นเกิดจากความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้เกี่ยวกับตน ถ้าเด็กได้รับรู้ว่าประสบการณ์ที่เขาได้รับนั้นทำให้เขามีค่า มีความสำคัญเป็นที่ยอมรับของคนอื่น และคนอื่นมีความรู้สึกที่ดีต่อเขา เด็กก็จะมีความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับตนในทางที่ดี และความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับตนในทางที่ดีนั้นจะเป็นตัวกำหนดให้เด็กแสดงลักษณะและพฤติกรรมที่เรียกได้ว่าเป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง (ประคินันท์ อุปรมัย 2524 : 37-38) และในทางตรงกันข้าม ถ้าเด็กมีความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับตนในทางที่ไม่ดีก็จะเกิดความรู้สึกเป็นปมด้อย ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง และพยายามใช้วิธีปรับตัวต่อความคับข้องใจต่าง ๆ ไม่มีความมั่นคงทางอารมณ์ (ประพนอม สโรชมาน 2520 : 95)

เลขา ปิยะฉวีริยะ (2524 : 242) กล่าวถึงความนึกคิดเกี่ยวกับตนทั้งในแง่บวก และแง่ลบว่า เป็นความคิดพื้นฐาน หรือความเชื่อเบื้องต้นที่จะนำไปสู่บุคคลมี หรือขาดความเชื่อมั่นในตนเอง บุคคลที่มีความภาคภูมิใจในตนเอง เชื่อว่าตนมีความสามารถ มีคุณค่า มีความสำคัญ ยอมรับและพอใจในความเป็นตัวของตัวเองแล้ว ย่อมสร้างความเชื่อมั่นในตนเองให้เกิดขึ้นได้และอยู่ในระดับที่สูงกว่าบุคคลที่ขาดความภาคภูมิใจ ไม่แน่ใจในความสามารถและความมีค่าของตน ดังนั้นเด็กที่มีความเชื่อมั่นในตนเองจึงหมายถึง เด็กที่มีความรู้สึกนึกคิดที่ดีต่อตนเอง

สมิท (Smith 1961 : 185) ให้ความหมายของความเชื่อมั่นในตนเองว่า หมายถึง ความพึงพอใจในตนเอง ความภูมิใจในตนเอง หรือการยอมรับตนเอง ความเชื่อมั่นในตนเองจะมีในบุคคล มากน้อยเพียงใดนั้น สามารถพิจารณาได้จากความขัดแย้งระหว่างตนตามอัตภาพ กับตนกับปณิธาน ถ้าความขัดแย้งมากจะเป็นเห็นให้คนรู้สึกว่าไม่มีค่า ไม่เหมาะสมและไม่พึงพอใจในตนเอง เกิดความวิตกกังวล ขาดความอบอุ่นใจ ชอบฟังผู้อื่น

ไซมอน (Symonds 1964 : 85-86) กล่าวว่าบุคคลที่มีความเชื่อมั่นในตนเองจะไม่ชอบจําแนกต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยสิ้นเชิงทีเดียว ต่างกับคนที่ขาดความเชื่อมั่นในตนเองคือ มีความหลากหลาย และไม่แน่ใจในตนเอง ซึ่งใช้เวลาส่วนใหญ่

ไปในทางนี้กวาดภาพเอาเองตามสิ่งที่ตนต้องการหรือปรารถนาสิ่งใดก็จะไม่ทำตาม
 ลำดับชั้นแห่งความเป็นจริง เนื่องจากเกิดความซลาดกั้ว ทัศนวิถกจนกลายเป็นคน
 ไม่กล้าทำอะไรเลย อาจกล่าวได้ว่าปัจจัยที่สำคัญทำให้คนเราขาดความเชื่อมั่นในตนเอง
 คือขาดความรู้ ขาดความกล้าหาญในทางชอบธรรม และมีความเกียจคร้าน และยังเนื่อง
 มาจากความเชื่อที่ฝังลึกอยู่ในจิตใจ หรือบางทีก็เป็นผลของความล้มเหลวในอดีต

เบลร์ (Blair 1968: 138) กล่าวว่า คนที่ยอมรับสถานการณ์ใหม่ ๆ
 ที่ตนประสบ โดยปราศจากความกลัวความล้มเหลว จะเป็นบุคคลที่มีความเชื่อมั่นใน
 ตนเอง การที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง การที่บุคคลจะเผชิญสถานการณ์ใด ๆ ด้วยความ
 ไม่กลัวเขาย่อมแน่ใจว่าสถานการณ์นั้น ๆ จะไม่ทำให้เขาได้รับความเดือดร้อนไม่สบาย
 ใจ มีความเชื่อมั่นในตนเองว่าที่ตนกระทำไปนั้น เป็นสิ่งที่ดีงาม

ซูซีฟ อ่อนโคกสูง (2516 : 7) ได้ให้ความหมายของความเชื่อมั่นใน
 ตนเองไว้ว่า หมายถึง ความแน่ใจ หรือความมั่นใจ หรือความกล้าหาญของบุคคลที่จะ
 กระทำสิ่งต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงได้ตามที่บุคคลนั้นตั้งใจไว้ แม้จะมีเหตุการณ์ หรือสิ่ง
 อื่นใดมาเป็นอุปสรรคก็ไม่บังเกิดความหือถอย ยังคงตั้งใจกระทำสิ่งนั้น ๆ ต่อไปโดย
 มั่นใจว่าตนสามารถกระทำสิ่งที่กระทำอยู่นั้นได้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยความถูกต้อง
 เหมาะสม

สมพงษ์ ศิริพัฒน์ (2517 : 6) ได้ให้ความหมายของความเชื่อมั่นในตนเอง
 ว่า หมายถึง ความมั่นใจที่จะกระทำการใด ๆ อย่างองอาจ ซึ่งถ้าตั้งใจกระทำสิ่งใด
 แล้วจะไม่มีการลังเลหรือวิตกกังวลในความสามารถของตนเอง และไม่มีอาการหวั่น
 ไหวกลัวว่าจะถูกคนอื่นติเตียน

มานิดา ทองทวี (2526 : 6) กล่าวถึงความเชื่อมั่นในตนเองว่า
 หมายถึง ความแน่ใจ มั่นใจ ของบุคคลที่จะเผชิญต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ หรือเผชิญต่อ
 ความจริง ตลอดจนมีความตั้งใจกระทำสิ่งต่าง ๆ ให้สำเร็จถึงแม้จะมีเหตุการณ์ หรือ
 สิ่งใดมาเป็นอุปสรรคก็ไม่เกิดความหือถอย

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ความเชื่อมั่นในตนเองหมายถึง การหยั่งรู้ถึงความสามารถของตนเอง ความรู้สึกที่ดีต่อตนเอง มีความมั่นใจในการกระทำ กล้าคิด กล้าตัดสินใจ สามารถเป็นตัวของตัวเอง เข้าใจบทบาทของตนเองในสังคม และสามารถปรับตัวอยู่ในสังคมได้อย่างเหมาะสม

ความสำคัญของความเชื่อมั่นในตนเอง

ความเชื่อมั่นในตนเองเป็นบุคลิกภาพทางสังคมอย่างหนึ่งที่ต้องปลูกฝังให้เด็ก และส่งเสริมให้พัฒนาอยู่เสมอ เพราะคนที่มีความเชื่อมั่นในตนเองจะมีบุคลิกภาพดี มองโลกในแง่ดี และประสบความสำเร็จในชีวิต

สมาคมการศึกษาเด็กแห่งอเมริกา (Child Study Association of America 1955 : 185-186) แสดงความคิดเห็นไว้ว่า ความเชื่อมั่นในตนเองจะเกิดขึ้นกับเด็กที่ประสบความสำเร็จในการกระทำสิ่งต่าง ๆ เสมอ ๆ บุคคลยิ่งประสบผลสำเร็จมากเท่าไร ย่อมทำให้มีความเชื่อมั่นในตนเองมากขึ้นเท่านั้น เมื่อบุคคลมีความเชื่อมั่นในตนเอง เขาจะรู้สึกตัวเองว่า ไม่ถูกข่มขู่จากคนอื่น ทำให้ความยุ่งยากใจต่าง ๆ ลดลงไป หรือหมดไป อันเป็นผลทำให้มีความสามารถที่จะกระทำสิ่งต่าง ๆ ให้ได้ผลดียิ่งขึ้น อันจะเป็นประโยชน์ต่อตนเองและต่อสังคม ในขณะที่เดียวกันเด็กที่ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง จะคอยแต่พึ่งผู้อื่นเสมอ ผลที่ตามมาก็คือ ขาดความกล้า ขลาดต่อการจะกระทำกิจการในหน้าที่ของตนจะทำได้ต้องคอยถามหรือคอยปรึกษาคนอื่น ๆ ไม่แน่ใจในความสามารถของตนเองไม่กล้าที่จะทำสิ่งใด เพราะกลัวจะเกิดความเสียหายและผิดพลาด (เจริญ ไชยชนะ ม.ป.ป. : 25-30) อาจกล่าวได้ว่า ผู้ที่ขาดความเชื่อมั่นในตนเองนั้น มักจะทำการสิ่งใดสำเร็จได้ยาก เพราะความเชื่อมั่นในตนเองเป็นองค์ประกอบสำคัญในการไฝ่หาความสำเร็จในชีวิต จึงเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งในการพัฒนาบุคคลและสังคม

นอกจากนี้ยังมีผู้วิจัยพบว่า ความเชื่อมั่นในตนเองเป็นคุณสมบัติที่สำคัญประการหนึ่งของบุคคลระดับผู้นำ เช่น ดักเกอร์ (Dugger 1969 : 1817- A) ศึกษาเรื่องความเป็นผู้นำ และไม่เป็นผู้นำ พบว่า ผู้นำจะมีความเชื่อมั่นในตนเองสูงและมีบุคลิกภาพแสดงตัว ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ สไตรส์ (Stires 1970 : 3511 -A)

ที่ว่า ผู้นำเป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตนเองสูง ยิ่งมีความเชื่อมั่นในตนเองสูงมากเท่าไร ก็ยิ่งได้รับศรัทธาจากคนอื่นมากเท่านั้น (ซูซีฟ อ่อน โคนสูง 2516 : 16) ส่วน บารุช (Baruch 1969 : 4-5) พบว่าผู้นำจะต้องมีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ มีความเชื่อมั่นในตนเอง และเชื่อว่า คนที่มีความเชื่อมั่นในตนเองน่าจะเป็นบุคคลที่อยู่ในสังคมได้ด้วยความสงบสุข ดังนั้นความเชื่อมั่นในตนเองจึงมีความสำคัญมากเพราะเป็นพื้นฐานของความคิดริเริ่มสร้างสรรค์เพราะเด็กกล้าแสดงความคิดเห็น รู้จักคิด มีความคิดที่กว้างไกล กล้าที่จะตัดสินใจกระทำหรือไม่กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งโดยไม่ต้องคอยพึ่งพาความคิดของผู้อื่น หรือไม่ต้องคอยถามคนอื่นอยู่ตลอดเวลาแม้ในเรื่องเล็กน้อย และยังเป็นพื้นฐานสำคัญส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้เด็กสามารถปรับตัวอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข เด็กจะกล้าที่จะติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่นก่อนทำให้มีเพื่อนมากขึ้น สามารถวางตัวได้เหมาะสม จากการวิจัยของ เทอิกแลนด์ (Teigland 1966 : 950-955) วิลเลียม และ โคล (Williams and Cole 1968 : 478-481) สรุปผลได้ตรงกันว่าเด็กที่มีความนึกคิดเกี่ยวกับตนเองสูง มักจะสามารถปรับตัวได้ดีและเป็นที่ยอมรับของเพื่อน

ดังนั้นจึงอาจสรุปลักษณะของเด็กที่มีความเชื่อมั่นในตนเองได้ว่าเป็นผู้ที่มีความคิดเกี่ยวกับตนในแง่ดี แน่ใจว่าตนมีคุณค่าและสามารถเป็นผู้นำที่ดีของกลุ่มได้ กล้าที่จะตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ด้วยตนเอง กล้าในการแสดงออก ไม่หวั่นเกรงต่อการที่จะต้องพูดแสดงความคิดเห็นหรือปรากฏตัวต่อหน้าคนหมู่มาก และปรับตัวอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข เพราะสามารถเข้ากับบุคคลต่าง ๆ ได้ดีแม้ว่าจะยังไม่คุ้นเคย ต่างกับเด็กที่ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ซึ่งจะรู้สึกอึดอัดและไม่สบายใจเมื่ออยู่ในกลุ่มคนมาก ๆ มักจะเป็นผู้ทำตามมากกว่าที่จะเสนอความคิดเห็นของตนต่อกลุ่ม เพราะคิดว่าตนไม่เก่ง หัวไม่ดี ไม่เชื่อว่าตนจะเป็นผู้นำได้ และรู้สึกว่าตนเป็นคนไร้ประโยชน์

ทั้งลักษณะของเด็กที่มีความเชื่อมั่นในตนเองและขาดความเชื่อมั่นในตนเองนี้เป็นผลมาจากการอบรมเลี้ยงดูและประสบการณ์ทั้งมวลที่เด็กได้รับตั้งแต่เกิดเป็นต้นมา ลักษณะพัฒนาการความเชื่อมั่นในตนเองของเด็กตามทฤษฎีและแนวคิดของ อิริค อิริคสัน (Erik Erikson) ซึ่งเน้นการปฏิบัติตนของพ่อแม่ที่มีต่อเด็ก สิ่งแวดล้อมรอบตัวเด็ก

ตลอดจนประสบการณ์ที่ได้รับในวัยเด็กเน้นว่า ถ้าหากสภาพแวดล้อมที่เด็กประสบก่อให้เกิดความพึงพอใจและมีความสุข เด็กก็จะมองโลกในแง่ดี และพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเองได้ดี เกิดความไว้วางใจต่อแม่และไว้วางใจผู้อื่น แต่ทางตรงกันข้ามหากประสบการณ์ที่ได้รับทำให้เด็กไม่สบายใจ มีความทุกข์ เด็กก็จะมีทัศนต่อโลกในแง่ร้าย เกิดความไม่เชื่อมั่น ไม่ไว้วางใจต่อตนเอง ต่อแม่และผู้อื่น ดังนั้นการที่เด็กจะพัฒนาได้ดีหรือไม่ ขึ้นอยู่กับการได้รับการตอบสนองในสิ่งที่ตนพอใจหรือไม่พอใจ ซึ่งการตอบสนองความต้องการเบื้องต้นของเด็กได้แก่ การกินอาหาร การนอน การขับถ่าย ความรักความอบอุ่น (อารี รังสินันท์ 2524 : 77)

อิริคสัน ได้แบ่งขั้นพัฒนาการบุคลิกภาพทางสังคมออกเป็น 8 ขั้น โดยถือว่า 5 ขั้นแรกเป็นการวางพื้นฐานทางบุคลิกภาพของเด็กที่จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ต่อไป ดังนี้

ขั้นที่ 1. ความไว้วางใจ- ความไม่ไว้วางใจ (Trust vs. Mistrust)
พัฒนาการในขั้นนี้จะอยู่ในวัยแรกเกิด ถึง 1 ปี เป็นขั้นเริ่มต้นแห่งบุคลิกภาพ เด็กจะเกิดความไว้วางใจต่อโลก มีทัศนคติที่ดีต่อสิ่งแวดล้อม ถ้าได้รับการตอบสนองจากแม่หรือบุคคลรอบข้างด้วยความรักความอบอุ่น ความอ่อนโยน เด็กจะพึงพอใจรู้สึกว่าคุณมีความสำคัญ รู้จักตนเองและพัฒนาไปสู่การรักผู้อื่น เด็กจะมองโลกในแง่ดีและเชื่อมั่นว่า สิ่งแวดล้อมตนเองอยู่เป็นมิตร

ขั้นที่ 2. ความเป็นอิสระ-ความละอายและสงสัยไม่แน่ใจ (Autonomy vs. Shame and Doubt)

อยู่ในช่วงอายุ 1 - 3 ปี เป็นการพัฒนาที่ต่อเนื่องมาจากความไว้วางใจ-ไม่ไว้วางใจ เด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูอย่างเอาใจใส่ ได้รับการรัก ความอบอุ่น อย่างสม่ำเสมอจากมารดา จะมีความรู้สึกนึกคิดที่เกี่ยวกับตนในแง่ดี รู้สึกว่าตนเป็นที่รักและมีคุณค่า มีความเชื่อมั่นในตนเองและพร้อมที่จะเรียนรู้เพื่อช่วยตนเอง ต้องการทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความต้องการเป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเอง ผู้ใหญ่จึงควรให้โอกาสเด็กได้แสดงความสามารถ เพราะการอบรมเลี้ยงดูโดยการ

ควบคุมพฤติกรรมทุกอย่างจะทำให้เด็กเกิดความสงสัยในความสามารถของตนซึ่งจะนำไปสู่ความไม่แน่ใจ ไม่เชื่อมั่นว่าตนสามารถช่วยตนเองได้เช่นเดียวกับการเร่งหรือบังคับให้เด็กช่วยตนเองเร็วเกินความสามารถ เด็กก็จะกลายเป็นเด็กขาดความอบอุ่นทางใจ คิดว่าผู้ใหญ่ไม่รักจึงบังคับพร้อมทั้งจะเกิดความรู้สึกผิด รู้สึกละอายที่ไม่อาจตอบสนองความต้องการของผู้ใหญ่ได้ ไม่แน่ใจในความสามารถของตน และจะขาดความเชื่อมั่นในตนเองในที่สุด

ขั้นที่ 3. ความริเริ่ม-ความรู้สึกผิด (Initiative vs. Guilt)

เป็นระยะก่อนวัยเรียน อายุ 3-6 ปี ในขั้นนี้เด็กจะเริ่มมีความคิดริเริ่ม มีความอยากรู้อยากเห็น รู้จักแสดงความคิดเห็นแปลก กล้าซักถาม ทั้งนี้เป็นผลมาจากพัฒนาการในขั้นต้นที่เด็กเกิดความไว้วางใจผู้อื่นและสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ตนเอง และจะมีความมั่นใจในตนเองมากขึ้นถ้าได้รับความรักความเข้าใจและแบบอย่างที่ดีจากพ่อแม่ สามารถจะพัฒนาความนึกคิดเกี่ยวกับบทบาทของเพศตนได้สอดคล้องกับที่สังคมยอมรับ รู้จักความดีความชั่ว ระเบียบกฎเกณฑ์ มีวินัยในตนเองตลอดจนรับผิดชอบตนเองและส่วนรวม ในขณะที่เด็กเริ่มควบคุมพฤติกรรมให้เดินตามกฎเกณฑ์หรือสังคมมากเกินไปเด็กก็จะขี้อาย เก็บตัว ขยาดต่อการที่จะคิดหรือทำอะไรใหม่ ๆ ขึ้น เพราะกลัวผิด เด็กจะรู้สึกด้อย ขาดความสำคัญ ความรู้สึกที่ไม่ดีเหล่านี้จะบั่นทอนความเชื่อมั่นในตนเองให้หมดไป

ขั้นที่ 4. ความอุตสาหกรรม-ความรู้สึกว่ามีปมด้อย (Industry vs.

Inferiority)

ช่วงอายุ 6-11 ปี เป็นระยะที่เด็กเริ่มเข้าโรงเรียน ลักษณะสำคัญของพัฒนาการของเด็กในวัยนี้คือ ถ้าเด็กประสบความสำเร็จในสิ่งที่ได้กระทำแล้วจะทำให้เด็กมีความขยันและเพิ่มความเชื่อมั่นในตนเองขึ้น แต่ถ้าเด็กประสบความล้มเหลวบ่อย ๆ ก็จะทำให้เกิดปมด้อยลดความเชื่อมั่นในตนเอง เกิดความรู้สึกต่ำต้อยน้อยหน้าไม่กล้าไปโรงเรียน มีความกังวล ลังเลใจ พยายามหาที่พึ่ง ดังนั้นครูจึงเป็นบุคคลสำคัญในการพัฒนาบุคลิกภาพของเด็กในระยะนี้

ชั้นที่ 5. การรู้จักตนเอง - การไม่รู้จักตนเอง (Identity

vs. Role)

เป็นช่วงระยะวัยรุ่น อายุ 12 - 17 ปี เป็นวัยที่แสวงหาลักษณะประจำตน ถ้าพัฒนาการระยะต้นตั้งแต่วัยทารกพัฒนามาด้วยดี ก็จะช่วยให้การเลือกลักษณะประจำตัว ในช่วงวัยรุ่นเป็นไปได้ไม่ยาก เด็กจะมีความเป็นตัวของตัวเอง และเป็นพื้นฐานที่จะนำไปอยู่วัยผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์

จากพัฒนาการทางบุคลิกภาพทั้ง 5 ใน 8 ชั้นของอีริกสัน ซึ่งเป็นพื้นฐานในการพัฒนาบุคลิกภาพในขั้นต่อไปนั้น อีริกสันถือว่าความรู้สึกไว้วางใจหรือไม่ไว้วางใจที่เกิดขึ้นในพัฒนาการในระยะ 2 ขวบแรกของชีวิตนั้นเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่ความเป็นตัวของตัวเองหรือไม่เป็นตัวของตัวเองในระยะพัฒนาการในชั้นที่ 2 และโยงไปสู่การมีความคิดริเริ่ม กล้าแสดงออก หรือความรู้สึกขลาดกลัวในพัฒนาการชั้นที่ 3 จนในที่สุดจะสร้างเสริมลักษณะและพฤติกรรมของเด็กที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง หรือบั่นทอนให้เด็กมีลักษณะและพฤติกรรมที่ไม่มีความเชื่อมั่นในตนเองในพัฒนาการชั้นที่ 4 (ประคินันท์ อุปรมัย 2524 : 38) ซึ่งถ้าเด็กสามารถผ่านพัฒนาการแต่ละขั้นได้อย่างมีความสุข ปราศจากความคับข้องใจก็จะสามารถปรับตัวและเผชิญต่อสิ่งแวดล้อมใหม่ ๆ ได้อย่างมั่นใจ

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเอง

พ่อแม่ ผู้ใกล้ชิด ครู และเพื่อน เป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในการพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเองของเด็ก นอกจากนี้สิ่งที่แวดล้อมรอบตัวเด็ก ทั้งสิ่งแวดล้อมทางบ้านที่อบอุ่น สภาพโรงเรียนที่ไม่เข้มงวดจนเกินไป สภาพสังคมที่สอดคล้องกับค่านิยมหรือสิ่งที่จะปลูกฝังให้เด็ก จะช่วยสร้างและพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเองให้แก่เด็กเป็นอย่างดี

พื้นฐานทางครอบครัวมีความสำคัญต่อความเชื่อมั่นในตนเอง ดังที่ ประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้ง (2511 : 18) กล่าวถึงการอบรมเลี้ยงดูเด็กในสังคมไทยว่า ครอบครัวไทยไม่ค่อยยึดถึงความสำคัญของเด็ก ไม่เปิดโอกาสให้เด็กมีความ

เป็นตัวของตัวเอง ไม่กล้าแสดงความคิดเห็น กลายเป็นคนเกรงกลัวอำนาจ ขาด
ความเป็นตัวของตัวเอง เมื่อได้รับการปลูกฝังลักษณะเหล่านั้นาน ๆ ทำให้เด็ก
ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง

เบรคเคนริดจ์ (Breckenridge 1955 : 88, 249) อ้างถึงการ
ศึกษาของ สโตรทเธอร์ (Strother) แจค (Jack) และ เพจ (Page)
พบว่า การได้รับการยอมรับจากครอบครัว จะเป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เด็ก
สามารถพัฒนาความคิด เรื่องการนับถือตนเองและความเชื่อมั่นในตนเอง การฝึกฝน
ตนเอง การฝึกฝนตนเองจะเพิ่มเติมทักษะและความสามารถสูงก็จะช่วยพัฒนาความ
เชื่อมั่นในตนเองได้เช่นกัน นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับระดับอายุ ระดับพัฒนาการ และกลุ่มที่
เด็กร่วมเล่นหรือร่วมทำงานอยู่

มานิตา ทองทวี (2526 : 12) กล่าวว่า บรรยากาศที่จะส่งเสริม
ให้เด็กเกิดความเชื่อมั่นในตนเองก็คือ บรรยากาศในการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ที่
เป็นประชาธิปไตย ซึ่งเปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงออก กล้าคิด กล้าทำ และกล้า
ตัดสินใจ แก้ปัญหาด้วยตนเอง

จากงานวิจัยดังกล่าวเห็นได้ว่าพื้นฐานทางครอบครัว อันได้แก่การอบรม
เลี้ยงดู ความรัก ความเอาใจใส่ของพ่อแม่ที่มีต่อลูก ทศนคติและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง
พ่อ แม่ ลูก เป็นปัจจัยพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเองอย่างยิ่ง
เพราะเด็กจะเกิดความรู้สึกว่าตนเป็นคนมีค่าเป็นที่ยอมรับ และต้องการของครอบครัว
นอกจากนี้ ครูและเพื่อนก็เป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งเช่นกัน และที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ
ตัวเด็กเองต้องมีส่วนสร้างความเชื่อมั่นให้เกิดขึ้นกับตัวเองด้วยเช่นกัน

สมิต อาชนิงกุล (2526 : 85-86) ได้กล่าวถึงวิธีฝึกตนเองให้มี
ความเชื่อมั่นว่า

1. ต้องรู้ว่าตนเองเป็นที่พึ่งตนเอง และหมั่นช่วยตนเองให้มากที่สุด
2. ต้องรู้จักนับถือตนเอง (Self Respect) เชื่อในความสามารถของ
ตนและไม่ถูกเหยียดหยามตนเอง

ผู้อื่น

3. ต้องฝึกให้มีความคิดอ่านเป็นของตนเอง ไม่ตกเป็นทาสความคิดของผู้อื่น
4. อย่าคิดว่าทำไม่ได้ จงคิดเสมอว่าทำได้ คิดในทางบวก อย่าคิดในทางลบ คือไม่คิดว่าแย่ ไม่ไหว ไม่เอา ไม่สู้ ฯลฯ
5. ต้องหักปลุกฝังอุปนิสัยที่ดีเช่น ไม่ท้อท้อวันต่อความยากลำบาก เป็นผู้ไม่รู้จักหมดหวัง กล้าหาญไม่ท้อถอย เป็นต้น

พอนชิตา เพียร์ช (Ponchitta Pierce) อ้างอิงจาก วิจิตร วรุตบางกูร 2525 : 106-108) เขียนเรื่องบันไดสามขั้นไปสู่ความเชื่อมั่นในตนเอง (Three Steps to Self-Confidence) ไว้ใน Reader's Digest (July, 1975) โดยกล่าวถึงข้อเสนอแนะในการพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเองของ โดโรธี ซาร์นอฟฟ์ (Dorothy Sarnoff) ซึ่งเป็นประธานขององค์การซึ่งช่วยพัฒนาคนที่ไม่มีความเชื่อมั่นในตัวเองให้ปรับปรุงบุคลิกภาพซึ่งเรียกว่า " Speech Dynamics" มี 3 วิธีคือ

1. ตรวจสอบบุคลิกลักษณะของตนเอง ทั้งสิ่งที่ควรรักษาไว้ และสิ่งที่ต้องจุดอ่อนควรแก้ไข
2. ทำคนให้มีมารยาท และมีเสน่ห์
3. ทำคนให้เป็นบุคคลที่น่าสนใจ

ไซมอนด์ (Symonds 1964 : 85-86, 89) กล่าวถึงองค์ประกอบ 4 อย่างที่ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเองคือ

1. ทราบในสิ่งที่ตนต้องการ
2. คิดในสิ่งที่ตนเห็นว่าจะกระทำสำเร็จ
3. สามารถตัดสินใจได้
4. ลงมือกระทำจริง ๆ กับสิ่งที่ตัดสินใจดีแล้ว

นอกจากนี้ วิสันต์ บันตะวงศ์ (2523 : 38- 45) กล่าวถึงการสร้างความเชื่อมั่นให้เกิดแก่ตนเองจนเป็นนิสัยนั้น ปฏิบัติได้ดังนี้

1. สสำรวจข้อบกพร่องของตนเองด้วยใจที่บริสุทธิ์ เพื่อแก้ไข
2. พยายามแก้ไขอุปสรรคที่ละเอียดละน้อยเรื่อยไป
3. ให้เวลาแก่ตนเองตามสมควร ในการที่จะกระทำสิ่งใดให้สำเร็จผลตามประสงค์
4. แสวงหาภาวะการณ์ที่จะทำให้เกิดอุปสรรคอยู่เสมอ เพื่อเป็นการบริหารจิตใจให้เกิดความแข็งแกร่งอยู่เสมอ

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ความเชื่อมั่นในตนเองของเด็กจะพัฒนาได้ก็ จะต้องประกอบด้วยพื้นฐานที่เหมาะสม ทั้งสภาพแวดล้อมทางบ้าน และทางโรงเรียน อันประกอบด้วยพฤติกรรมของพ่อ แม่ ครู เพื่อน และผู้ใกล้ชิด ตลอดจนตัวเด็กเองก็มีส่วนอย่างยิ่งต่อการสร้างและพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเอง

อิทธิพลของความเชื่อมั่นในตนเองที่มีต่อผลการเรียน

ความสำเร็จในการเรียนของเด็ก นอกจากจะประกอบด้วยความสามารถในด้านสติปัญญาแล้ว องค์ประกอบด้านอื่น ๆ ก็มีอิทธิพลต่อผลการเรียนเช่นเดียวกัน ทราเวอร์ส (Travers) อ้างถึงใน จีรพร โพธิ์สุวรรณ(2519 : 15) นักวัดผลชาวอเมริกัน กล่าวว่า องค์ประกอบที่ไม่ใช่ความสามารถทางด้านสติปัญญาต่างก็มีอิทธิพลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับตน เช่น ความเชื่อมั่นในตนเองก็มีอิทธิพลต่อผลการเรียนด้วยเช่นกัน

วัตเทินเบิร์ก และคลิฟฟอร์ด (Wattenberg and Clifford 1964 : 461-467) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติของเด็กระดับอนุบาล กับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา พบว่า ถ้าเด็กเริ่มเข้าโรงเรียนด้วยความไม่เชื่อมั่นในตนเอง คิดว่าตนไม่มีความสามารถแล้วก็อาจคาดหวังได้ว่าความสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของเด็กจะอยู่ในระดับต่ำตั้งแต่ในชั้นประถมต้น

จากผลงานวิจัยดังกล่าวจะเห็นได้ว่า นักเรียนที่รู้ว่าตนมีความสามารถจะเกิดความเชื่อมั่นในความสามารถนั้นของตน มักจะประสบความสำเร็จในการเรียนมากกว่านักเรียนที่รู้ว่าตนมีความสามารถแต่ไม่มีความเชื่อมั่นในตนเอง และจากการศึกษาของ ริคคิง (Ridding 1966 : 397 - 398) เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคลิกภาพกับผลสัมฤทธิ์ในวิชาภาษาอังกฤษและ เลขคณิต พบว่า เด็กที่มีลักษณะที่ชอบแสดงตัว มีความสัมพันธ์กับการมีผลสัมฤทธิ์สูงในการเรียน และลักษณะที่ชอบเก็บตัวมีความสัมพันธ์กับการมีสัมฤทธิ์ผลในการเรียนต่ำและพบว่า เด็กที่ชอบแสดงตัวมักจะเรียนอ่อนในวิชาเลขคณิต

เดซีนา (Desena 1961 : 145) ได้ศึกษาเปรียบเทียบระดับการปรับตัวของนักศึกษาที่เรียนดี ปานกลาง และนักศึกษาที่เรียนอ่อน โดยทำการศึกษากับนักศึกษามหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย ชั้นปีที่ 1 จำนวน 1,061 คน ผลปรากฏว่านักศึกษาที่มีผลการเรียนสูงจะมีความสามารถในการปรับตัวได้ดีและรวดเร็วกว่านักศึกษาที่เรียนในระดับปานกลาง หรือระดับต่ำได้อย่างชัดเจน จึงสรุปได้ว่า นักศึกษาที่เรียนดีจะมีความสามารถในการปรับตัวได้ดี ซึ่งการปรับตัวทางสังคมได้คตินั้นจะเป็นลักษณะหนึ่งของผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง

✓ รุ่งนภา ทิมะ (2522 : 17) กล่าวถึงเด็กที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงว่าจะมีอัตมโนทัศน์สูงกว่าเด็กที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำ ซึ่งทั้งอัตมโนทัศน์ และความเชื่อมั่นในตนเอง ต่างก็มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ดังที่งานวิจัยของ คูเปอร์สมิธ (Coopersmith 1959 : 87-93) พบว่า เด็กหญิงที่มีอัตมโนทัศน์สูง จะชอบประกอบกิจกรรมทางสังคม มีความเชื่อมั่นในความสามารถของตน ตัดสินใจด้วยตนเอง มีบทบาทเป็นผู้นำ ชอบแสดงตัวแม้ว่าจะเสี่ยงต่อการไม่ได้รับการยอมรับจากผู้อื่นก็ตาม แต่ผู้ที่มีอัตมโนทัศน์ต่ำจะถอยหนีหรือเก็บตัวถ้าตนรับรู้ว่ามีผู้อื่นไม่ยอมรับตน เขาจะไม่เข้าไปรวมกลุ่มและไม่มีความเชื่อมั่นในความสามารถของตน

จากงานวิจัยดังกล่าวเห็นได้ว่าบุคลิกภาพทางสังคมโดยเฉพาะ ด้านความเชื่อมั่นในตนเอง ก็เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่จะช่วยให้เด็กประสบผลสำเร็จในด้านการเรียน มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้น แต่ยังไม่มียานวิจัยใดที่จะยืนยันได้ว่าเด็กที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำจะมีความเชื่อมั่นในตนเองต่ำตามไปด้วยนอกจากชุดินันท์ บุญฉ่ำ (2517 : 119) ซึ่งทำการศึกษาผลของการสอนแบบสืบสวนสอบสวนที่มีต่อความเชื่อมั่นในตนเอง และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนโดยผลจากการทดสอบภายหลังสอนทั้งกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลอง ปรากฏว่าความเชื่อมั่นในตนเองไม่มีความสัมพันธ์กับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อมั่นในตนเอง

ในการศึกษาเรื่องความเชื่อมั่นในตนเองนี้ นอกจากงานวิจัยที่กล่าวแล้วข้างต้น ยังมีผู้ศึกษาวิจัยไว้อีกหลายท่าน เช่น ชูชีพ อ่อนโคกสูง (2516 : 88-99) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างบุคลิกภาพแสดงตัว ความวิตกกังวล ความเชื่อมั่นในตนเอง กับคุณธรรมแห่งพลเมืองดี จากการศึกษาดังกล่าวพบว่าความเชื่อมั่นในตนเองมีความสัมพันธ์ทางตรงกับบุคลิกภาพแสดงตัว แต่สัมพันธ์ในทางกลับกันกับความวิตกกังวล และพบว่า เด็กชายมีความเชื่อมั่นในตนเอง และมีบุคลิกภาพแสดงตัวสูงกว่าเด็กหญิง เด็กที่ผู้ปกครองรับราชการ หรือค้าขาย มีความเชื่อมั่นในตนเองสูงกว่าเด็กที่ผู้ปกครองประกอบอาชีพอื่น แสดงให้เห็นว่าการอบรมเลี้ยงดูมีอิทธิพลอย่างยิ่งในการปลูกฝังและพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเองและคุณธรรมแห่งพลเมืองดีของนักเรียนพบว่าเด็กที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย มีความเชื่อมั่นในตนเองสูงกว่าเด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูแบบเข้มงวดกวดขัน เด็กหญิงและเด็กชายมีความเชื่อมั่นในตนเองแตกต่างกัน เด็กที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตยทั้งชายหญิง มีความเชื่อมั่นในตนเองไม่แตกต่างกัน และนอกจากการอบรมเลี้ยงดูที่เป็นแบบประชาธิปไตยซึ่งเป็นบทบาทที่สำคัญของพ่อแม่แล้ว บทบาทของทางโรงเรียนก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันดังที่ ✓ สุรเกียรติ ลิ้มเจริญ (2523 : 50-52) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อมั่นในตนเอง ความวิตกกังวลกับความมีระเบียบวินัยในชั้นเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษา

ปีที่ 6 ของโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร จำนวน 387 คน พบว่า ระเบียบวินัยแบบประชาธิปไตยมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความเชื่อมั่นในตนเอง คือ นักเรียนที่อยู่ในชั้นเรียนแบบประชาธิปไตยมาก จึงมีความเชื่อมั่นในตนเองสูง และถ้าอยู่ในชั้นเรียนที่มีระเบียบวินัยแบบประชาธิปไตยน้อย จะมีความเชื่อมั่นในตนเองต่ำ และพบว่าระเบียบวินัยแบบปล่อยปละละเลย มีความสัมพันธ์ทางลบกับความเชื่อมั่นในตนเองของนักเรียน ดังนั้น ครู เพื่อน และสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ในโรงเรียนต่างก็มีส่วนช่วยพัฒนาหรือเปลี่ยนความนึกคิดเกี่ยวกับตนให้เป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตนเองได้ มีความกระตือรือร้นอยากเรียน และจะเป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จในการเรียนในที่สุด

✓ ครู นอกจากจะเกี่ยวข้องกับการสอน และช่วยให้เด็กมีความรู้แล้ว ยังมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาโดยเฉพาะ การพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเองซึ่งครูสามารถทำได้หลายวิธี เช่น สร้างบรรยากาศในห้องเรียนให้เหมาะสมโดยยึดหลัก 6 ประการ ซึ่ง เพอร์เก้ (Purkey 1970 : 99-103) เสนอแนะไว้ดังนี้

1. บรรยากาศที่ท้าทายความสามารถของเด็ก
2. บรรยากาศที่ส่งเสริม และเน้นความสำเร็จของผู้เรียน
3. บรรยากาศที่แสดงถึงการยอมรับนับถือ เชื่อถือซึ่งกันและกัน
4. บรรยากาศที่อบอุ่น เป็นกันเอง
5. บรรยากาศที่ส่งเสริมความเป็นอิสระของนักเรียน
6. บรรยากาศที่มีระเบียบวินัย และหน้าที่

นอกจากครูจะสร้างบรรยากาศดังกล่าวข้างต้นแล้ว การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครูก็ต้องสอดคล้องกับบรรยากาศที่ครูสร้างขึ้นด้วยเช่นกัน

บลูม (Bloom 1971 : 48-50) ได้กล่าวถึงวิธีสอนที่จะช่วยให้เกิดการเรียนเพื่อรู้แจ้งไว้ 6 อย่าง คือ

1. การเรียนแบบแบ่งกลุ่ม (Group Study) คือการให้นักเรียนเรียนร่วมกัน ช่วยเหลือกัน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ เด็กเก่งได้ช่วยเด็กอ่อน

ซึ่งโดยวิธีนี้จะทำให้เด็กที่เรียนกันเป็นกลุ่มนั้นได้ความรู้ไปพอ ๆ กัน เพราะเมื่อมีการช่วยเหลือแลกเปลี่ยนความรู้กันก็จะเป็นการกระจายความรู้

2. การใช้ระบบช่วยสอนพิเศษ (Tutorial Help) อาจเป็นการที่ครูช่วยเหลือนักเรียน เป็นรายบุคคล สำหรับนักเรียนที่เรียนอ่อนเพื่อให้ทันเพื่อน หรืออาจให้นักเรียนเก่งช่วยนักเรียนอ่อน ตัวต่อตัวก็ได้

3. ตำราเรียน (Textbooks) ควรมีตำราเรียนหลาย ๆ แบบ ให้เหมาะกับนักเรียนเพราะเด็กพวกหนึ่งอาจจะอ่านแบบหนึ่งเข้าใจ แต่อาจจะอ่านอีกแบบหนึ่งไม่เข้าใจ ดังนั้นถ้าเราสามารถจัดแบบเรียนไว้หลาย ๆ ชนิดให้เลือกก็จะทำให้เด็กเรียนรู้ได้ดีขึ้น

4. แบบฝึกหัดเสริมทักษะ หรือแบบเรียนด้วยตนเอง (Workbooks and Programmed Instruction Units) เป็นสิ่งที่นักเรียนทำด้วยตนเอง ซึ่งอาจจะให้เด็กอ่อนไปฝึกหัดให้ทันเพื่อนหรือเสริมทักษะให้เด็กเก่งในขณะที่ครูสอนซ่อมเสริมให้เด็กอ่อน

5. คู่มือโสตทัศนวัสดุ และเกมทางวิชาการ (Audiovisual Methods and Academic Games) เป็นเครื่องมือและวิธีการในการสอนที่จะช่วยให้เด็กได้เรียนรู้จริงได้ดีขึ้น และสามารถทำให้นักเรียนได้เรียนความแตกต่างของแต่ละบุคคลหรือให้เรียนร่วมกันได้ รวมทั้งยังเป็นสิ่งที่น่าสนใจทำให้เกิดแรงจูงใจในการเรียนได้ดีอีกด้วย

6. นักเรียนจะต้องเป็นผู้กระทำให้การเรียน คือให้มีกิจกรรมของนักเรียนให้มาก และกิจกรรมนั้นจะต้องมุ่งตรงไปยังจุดประสงค์ในการเรียนเรื่องนั้น ๆ อย่างชัดเจนตรงไปตรงมา

ข้อเสนอแนะดังกล่าวของบลูม มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับหลักการเรียนรู้ตามทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ ซึ่งถือว่าผู้เรียนทุกคนเป็นผู้ที่มีส่วนรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตน และการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสมก็ต่อเมื่อผู้เรียนเป็นผู้เข้าร่วมกิจกรรม

การเรียนรู้ด้วยตนเอง และจากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่น
(ยาวพา เศษะคุปต์ 2522 : 223)

ความหมายของกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์

การเรียนรู้โดยใช้กระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการทำ
งานร่วมกันเป็นกลุ่ม ทิศนา เทียนเสมอ (2515 : 31) ได้ให้ ความหมายของ
กระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ไว้ว่า คือกระบวนการที่ใช้กลุ่มในการแก้ปัญหาหรือกระทำการใด
สิ่งหนึ่งร่วมกัน เพื่อเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ผู้เรียนมักจะเป็นผู้เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้
ด้วยตัวเองและใช้วิธีวิเคราะห์พฤติกรรมของผู้เรียนซึ่งเกิดขึ้นในขณะที่เรียน เป็นกระบวนการ
สำคัญของการเรียนรู้ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเข้าใจความต้องการของตนเองและ
ผู้อื่นจากการลงมือปฏิบัติและค้นพบสิ่งที่ต้องการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งนอกจากผู้เรียนจะ
ได้เรียนรู้เนื้อหาวิชาแล้ว ผู้เรียนยังได้รับการฝึกทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น ฝึกการมี
ปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น

ธิเลน และไทเลอร์ (Thelen and Tyler 1967 : 700-701)

ชี้ให้เห็นประโยชน์จากการให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมสัมพันธ์กับสมาชิกคนอื่น ๆ ในกลุ่ม 4 ประการ
คือ

1. ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้
2. ช่วยพัฒนาความเข้าใจตนเอง (Self - realization)
3. ช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้สังคม และปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสม
4. ช่วยให้ผู้เรียนปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรม (Culture) ของเขาได้

เห็นได้ว่าการเรียนรู้แบบกลุ่มโดยอาศัยกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์นั้นจะช่วยให้
ผู้เรียนพัฒนาตนเองได้ทุกด้าน รวมทั้งด้านความเชื่อมั่นในตนเองเพราะการได้เข้าร่วม
กลุ่มนั้นเป็นการแสดงถึงการยอมรับจากกลุ่ม ทำให้เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจ ความอบอุ่น
และรู้สึกว่าคุณค่า เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง ทั้งยังมีโอกาสแสดงความคิดเห็น
แสดงความสามารถในการทำงานกลุ่ม บางครั้งมีโอกาเป็นผู้นำก็จะยิ่งเพิ่มความ

ภาคภูมิใจ เกิดความมั่นใจและถ้ามีโอกาสประสบความสำเร็จบ่อยก็จะยิ่งสร้างความเชื่อมั่นในตนเองมากยิ่งขึ้น (พีชรี วรกวิน 2522 : 149 - 150)

ความหมายของกลุ่ม

กลุ่มเกิดจากการที่บุคคลหลาย ๆ คนมารวมกัน โดยที่ ฮัลเบิร์ต อี กัลลี (Halbert E. Gulley 1963 : 62) กล่าวว่า กลุ่มมิได้หมายถึงการที่บุคคลมาอยู่ร่วมกันเฉย ๆ แต่มีความหมายที่ลึกซึ้งไปกว่านั้นโดยต้องประกอบด้วยลักษณะสำคัญ 3 ประการคือ

1. มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน และวัตถุประสงค์นั้นจะต้องสนองความต้องการของสมาชิกแต่ละคนด้วย

2. ผลของการทำงานจะเกิดจากความร่วมมือของสมาชิกทุกคนในกลุ่ม

3. มีการสื่อสารทางวาจา (Verbal Communication) หรือมีความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกโดยวิธีใดวิธีหนึ่ง

เคมป์ (Kemp 1970 : 24-25) กล่าวถึงกลุ่มว่า ต้องมีลักษณะดังนี้

1. ประกอบไปด้วยคนสองคนขึ้นไปมารวมกันในที่แห่งใดแห่งหนึ่งโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน

2. กลุ่มไม่จำเป็นต้องอยู่ที่ใดที่หนึ่งโดยเฉพาะด้วยกัน แต่มีสัญลักษณ์ว่าเป็นพวกเดียวกัน เช่น ชนชั้น วรรณะ อาชีพ ศาสนา สถานที่ทำงาน การแต่งกาย ภาษา กลุ่มนั้นจะมีลักษณะเป็นพวกห้อง

3. กลุ่ม ประกอบไปด้วยบุคคลสองคนขึ้นไป มารวมกันอยู่ที่แห่งใดแห่งหนึ่งรวมกัน มีปฏิสัมพันธ์กันทั้งในภาษาและไม่ใช้ภาษา

แฮนเซน และคณะ (Hansen and Others 1976 : 5) ได้ให้ความหมายของกลุ่มว่า เป็นการรวมกันของสมาชิก เพื่อแสดงความคิดเห็น ทศนคติ และค่านิยม มีการยอมรับซึ่งกันและกัน มีความสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิกตลอดจนควร

การยอมรับและร่วมมือกันช่วยเหลือแก้ปัญหาของสมาชิกในกลุ่มให้เกิดความพึงพอใจ

จากความหมายของกลุ่มดังกล่าว พบว่า ลักษณะสำคัญของกลุ่มคือการรวมตัวกันของบุคคลจำนวนหนึ่ง ที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิกในกลุ่มเพื่อให้เกิดพลังในการทำกิจกรรมให้สำเร็จร่วมกัน ได้พัฒนาความรู้ ความคิด ความรู้สึก ตลอดจนค่านิยมร่วมกัน เป็นการใช้กลุ่มเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ จากการลงมือกระทำกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในกลุ่ม และผลของการเรียนรู้ก็จะเกิดจากตัวผู้เรียนโดยอาศัยการวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในกลุ่ม อันประกอบด้วยความรู้สึกนึกคิด และพฤติกรรมของผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนรู้สึกถึงปัญหา เห็นปัญหาและเข้าใจปัญหานั้นอย่างถ่องแท้ (ทศนา เทียนเสมอ 2515 : 30)

กระบวนการกลุ่มสัมพันธ์กับการเรียนการสอน

กระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ หรือการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกันนี้ได้แพร่หลายในวงการต่าง ๆ เช่น วงการแพทย์ วงการบริหาร การรวมกลุ่มในสังคม วงการทหาร วงการธุรกิจ โดย เคิร์ต เลวิน (Kurt Lewin) นักวิทยาศาสตร์ และนักจิตวิทยาสังคมชาวเยอรมัน ได้ศึกษาเกี่ยวกับพลังกลุ่ม และกลุ่มในแง่ของพฤติกรรมของมนุษย์ (Human Behaviour) ได้สร้างทฤษฎีสถาน (Field Theory) ขึ้นโดยได้แนวคิดจากทฤษฎีทางจิตวิทยาของเกสตัลท์ (Gestalt Theory) และเริ่มใช้คำว่า Group Dynamics ขึ้น หมายถึง พลังกลุ่ม หรือพลวัตรของกลุ่มเป็นครั้งแรก และได้จัดตั้งศูนย์วิจัยพลังกลุ่ม (Research Center for Group Dynamics) เพื่อค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับพลังกลุ่มอย่างจริงจัง ต่อมาได้มีผู้นำหลักการของพลังกลุ่มไปใช้ในการฝึกมนุษย์สัมพันธ์และความเป็นผู้นำ เพื่อแก้ปัญหาและสร้างความสัมพันธ์อันดีในกลุ่ม รวมทั้งเพื่อพัฒนาบุคลิกภาพ และบำบัดผู้ป่วยทางจิต ซึ่งได้แก่ คาร์ล โรเจอร์ (Carl R. Rogers) และ ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) ทั้งยังแพร่หลายในวงการต่าง ๆ รวมทั้งเข้ามามีบทบาทในวงการศึกษา โดยมีพื้นฐานจากแนวความคิดในการปฏิรูปการศึกษาในสหรัฐอเมริกาของ จอห์น ดีวีย์ (John Dewey)

ที่ว่า โรงเรียนควรมีหน้าที่ในการเตรียมเด็กให้สามารถเผชิญในสังคมได้ ไม่ใช่มีหน้าที่แต่เพียงการถ่ายทอดความรู้เท่านั้น และได้นำแนวคิด " Learning by doing " มาเป็นหลักในการจัดการศึกษาที่เน้นการรวมกลุ่มเพื่อการเรียนรู้ การรวมกลุ่มเพื่อทำงาน ซึ่งครูเป็นเพียงผู้นำ ที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง เป็นเพียงผู้คอยกระตุ้นให้ผู้เรียนต้องการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้้น นอกจากนี้ คาร์ล อาร์ โรเจอร์ (Carl R. Rogers) ยังได้สร้างทฤษฎีการสอน คือทฤษฎีการสอนแบบไม่เน้นครูเป็นผู้นำ (Non Direction Teaching Model) หรือที่เรียกว่า การสอนแบบไม่เน้นครูเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ (Student Centered Teaching) ซึ่งเน้นให้นักเรียนเรียนรู้โดยการค้นพบด้วยตนเอง

สำหรับในประเทศไทยนั้น ทิศนา เทียนเสมอ ได้เริ่มนำกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์มาใช้โดยได้เขียนปริญญิพนธ์ระดับคุษฎ์บัณฑิต เรื่อง " A Model for Pre-Service Teacher Training in Human Relations for Thailand" ในปี 2515 เป็นการนำกลุ่มสัมพันธ์ ในการฝึกอบรมด้านมนุษยสัมพันธ์สำหรับนิสิตฝึกหัดครู และยังเปิดสอน วิชาหลังกลุ่มในการเรียนการสอน (Group Dynamics in Education Settings) แก่นิสิตปริญญาตรี และโท ชั้นที่ภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ทฤษฎีกลุ่มสัมพันธ์ในการสอน

วิธีการศึกษาตามกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ เป็นการศึกษาจากประสบการณ์ (Experiential Learning) โดยผู้เรียนต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในประสบการณ์ การเรียนรู้ที่จัดขึ้น ทิศนา แชนมณี (2522 : 200-201) กล่าวถึงทฤษฎีกลุ่มสัมพันธ์ไว้ว่า คือหลักการที่เน้น หรือให้ความสนใจเป็นพิเศษในเรื่อง ของพฤติกรรมมนุษย์ที่มีผลต่อกันและกัน โดยยึดหลักการเรียนรู้ ดังนี้

1. การเรียนรู้ เป็นกระบวนการที่ควรเป็นไปอย่างมีชีวิตชีวา ดังนั้นผู้เรียนจึงควรมีบทบาทรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตน และมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ของตน
2. การเรียนรู้เกิดขึ้น ได้จากแหล่งต่าง ๆ กันมิใช่แหล่งใดแหล่งหนึ่ง เพียงแหล่งเดียวประสบการณ์ ความรู้สึกนึกคิดของแต่ละบุคคลถือว่าเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญ
3. การเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นผู้ค้นพบด้วยตนเองนั้นมีส่วนช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจลึกซึ้งและจดจำได้ดี
4. การเรียนรู้ กระบวนการเรียนนั้นมีความสำคัญ หากผู้เรียนเข้าใจ และมีทักษะในเรื่องนั้นแล้วจะสามารถใช้เป็นเครื่องมือ ในการแสวงหาความรู้ และคำตอบต่าง ๆ ที่ต้องการได้
5. การเรียนรู้ที่มีความหมายกับผู้เรียนคือ การเรียนรู้ที่สามารถนำไปใช้ได้

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงหลักการสอนตามหลักการ เรียนรู้ของทฤษฎีกลุ่มสัมพันธ์ไว้ดังนี้

1. หลักการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นจุดศูนย์กลาง ซึ่งเน้นให้ครูจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนมีโอกาส เข้าร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ให้ทั่วถึง
2. หลักการสอนที่ยึดกลุ่มเป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญ โดยเน้นให้ครูจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนได้มีโอกาส เรียนรู้จากกลุ่มซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้สามารถอยู่และทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ดี
3. หลักการสอนที่ยึดการค้นพบด้วยตนเอง เป็นกระบวนการสำคัญในการเรียนรู้ โดยเน้นให้ครูพยายามจัดการเรียนการสอน และส่งเสริมให้ผู้เรียนพยายามค้นหาคำตอบด้วยตนเอง
4. หลักการสอนที่ยึดความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ว่า เป็นเครื่องมือที่จำเป็นในการแสวงหาความรู้
5. หลักการสอนที่ยึดความสำคัญของการนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน

เยาวพา เคชะคุปต์ (2517 : 156-163) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ ทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ สำหรับการสอนในระดับประถมศึกษา และกล่าวถึง ทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์สำหรับการสอนว่า คือหลักการจัดประสบการณ์ การเรียนรู้ โดยผู้เรียนเป็นผู้มีส่วนในการรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตน ผู้เรียนต้อง เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเอง และแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ กับผู้อื่น ซึ่งผลการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้เมื่อผู้เรียนร่วมกันวิเคราะห์พฤติกรรม การเรียนรู้ร่วมกัน และได้สรุปหลักการเรียนรู้ตามทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ไว้ 2 ลักษณะ ดังนี้

1. ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Active Participation) จากการมีปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกคนอื่น ๆ ในกลุ่มย่อย
2. ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ เนื้อหา และ ความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่ม

หลักการสอนด้วยกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์

เยาวพา เคชะคุปต์ ได้สร้างทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์สำหรับการสอนโดยมี หลักการที่สามารถเป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนได้ ดังนี้

- หลักการข้อที่ 1. การตั้งจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอน (Objectives) โดยกำหนดเป็น 2 ลักษณะ (ทิสนา 2522 : 205) คือ
- 1.1 จุดมุ่งหมายทั่วไป
 - 1.2 จุดมุ่งหมายเฉพาะ หรือจุดมุ่งหมายเชิงพฤติกรรม
- ซึ่งทั้งจุดมุ่งหมายทั่วไป และจุดมุ่งหมายเชิงพฤติกรรมนั้น ส่งเสริมพัฒนาการ ของผู้เรียน 3 ด้าน คือ ด้านความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหาวิชา (Cognitive) ด้านทักษะ (Psychomotor) และทัศนคติ (Affective)
- หลักการข้อที่ 2. การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ (Learning Experience) ลักษณะสำคัญของการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ตามทฤษฎี กระบวนการกลุ่มสัมพันธ์คือ

2.1 ผู้เรียนจะเป็นผู้ลงมือกระทำกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเองโดยกิจกรรมนั้นจะช่วยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมทางร่างกาย (Physical Involvement) อารมณ์ (Emotional Involvement) สังคม (Social Involvement) และสติปัญญา (Intellectual Involvement)

2.2 มีการแบ่งกลุ่มผู้เรียนออกเป็นกลุ่มย่อย ๆ เพื่อให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้และทำงานต่าง ๆ ร่วมกัน การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Involvement) ดังกล่าวนี้ ผู้เรียนจะพัฒนาวิธีการทำงานและการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม ตลอดจนการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและการเป็นผู้นำ ผู้ตามที่ดีในกลุ่มได้อย่างเหมาะสม

หลักการข้อที่ 3.การพัฒนาความสามารถทางสติปัญญา (Intellectual Development) และมนุษยสัมพันธ์ (Human Relationship) โดยการให้ผู้เรียนได้วิเคราะห์ประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกัน แบ่งเป็น

3.1 การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้และความสัมพันธ์ระหว่าง สมาชิกในกลุ่ม (Learning Process Analysis) ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจตนเองสามารถประเมินผลการเรียนรู้ และนำความรู้ที่ได้ไปเป็นแนวทางในการปรับปรุงบุคลิกภาพ และพฤติกรรม เสริมสร้างแนวคิดและค่านิยมของตนให้เหมาะสมยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังช่วยให้เข้าใจผู้อื่น สามารถพัฒนามนุษยสัมพันธ์ และความเป็นผู้นำทั้งยังช่วยให้ผู้เรียนมองเห็นปัญหา และวิธีการทำงานที่เหมาะสมเพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงการทำงานครั้งต่อไปได้ดียิ่งขึ้น

3.2 การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ผู้เรียนสามารถวิเคราะห์เนื้อหาได้โดยการแสดงข้อคิดที่ตนได้พบจากการทำงานในกลุ่มให้ผู้อื่นมีโอกาสรับรู้ เป็นการถ่ายโอนประสบการณ์การเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และช่วยให้ผู้เรียนสามารถค้นพบแนวคิดที่ต้องการด้วยตนเอง นับเป็นการขยายประสบการณ์การเรียนรู้ให้ถูกต้องเหมาะสม ตลอดจนพัฒนาวิธีการเรียนที่เหมาะสมยิ่งขึ้น

หลักการข้อที่ 4. การสรุปและนำหลักการไปประยุกต์ใช้ (Application in real life) เมื่อวิเคราะห์และได้แนวคิดของตน ผู้เรียนควรมีโอกาสนำหลักการหรือแนวคิดที่มีอยู่ไปประยุกต์ใช้ปรับปรุงบุคลิกภาพ และพฤติกรรมของตนให้เหมาะสม ตลอดจนนำไปใช้เพื่อแก้ปัญหาหรือสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ต่อไป ซึ่งหลักในการนำไปประยุกต์ใช้นี้จะทำได้ใน 5 ลักษณะ คือ

4.1 การประยุกต์ให้เข้ากับตนเอง (Backhome Situation) คือการที่ผู้เรียนนำหลักการที่ได้รับไปใช้ในการปรับปรุงพฤติกรรมของตนเองในที่ต่าง ๆ นอกเหนือไปจากห้องเรียน เพื่อให้การแสดงออกกับบุคคลต่าง ๆ เป็นไปอย่างเหมาะสม

4.2 การประยุกต์ใช้กับผู้อื่น (Application for Other) คือการนำหลักการที่ได้รับไปใช้ในการอยู่ร่วมกันในสังคม และปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นได้

4.3 การประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาในอนาคต (Problem Solving) ทั้งในด้านบุคลิกภาพ ความสัมพันธ์ และวิธีการทำงานของตนเอง ของกลุ่ม และสังคมได้

4.4 การประยุกต์เพื่อใช้ในสังคม (Social Development) ปรับปรุงสร้างสรรค์ และแก้ปัญหาในสังคม

4.5 การประยุกต์เพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ (Invention) อันจะเป็นประโยชน์ต่อตน ต่อกลุ่ม และสังคม

หลักการข้อที่ 5 การประเมินผล (Evaluation)

การประเมินผลจะช่วยให้ทราบถึงพัฒนาการของผู้เรียน ความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาและวิธีการเรียนรู้ ว่าเป็นไปตามจุดมุ่งหมายมากน้อยเพียงใด และยังช่วยให้ผู้สอนสามารถประเมินผลการสอนของตนว่า ประสบความสำเร็จเพียงใด

การประเมินผลตามหลักการของทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ คือ ให้ผู้เรียนได้ประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self Evaluation) ให้ผู้เรียนประเมินผลการเรียนรู้ของตนจากการทำงานร่วมกัน ซึ่งมีวิธีการประเมินผลได้ใน 2 ลักษณะ คือ

5.1 การประเมินผลสัมฤทธิ์ของกลุ่ม (Group Achievement) อันประกอบด้วย ผลของการทำงานกลุ่ม ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกลุ่ม และคุณธรรม

หรือค่านิยม ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจผลสัมฤทธิ์ และวิธีการทำงานของสมาชิกแต่ละบุคคลได้

5.2 การประเมินผลความสัมพันธ์ในกลุ่ม (Inter group Relations)
จากการให้ข้อติชม (Feed back) หรือข้อวิจารณ์แก่กันโดยปราศจากอคติ จะช่วยให้
ผู้เรียนสามารถประเมินพฤติกรรมของตนเอง และความสัมพันธ์ที่มีต่อผู้อื่นได้

ลำดับขั้นการเรียนรู้ตามกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์

การเรียนรู้ตามทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ แบ่งเป็น 4 ระยะดังนี้

1. ระยะการมีส่วนร่วม (Involvement Stage) การเรียนรู้จะเป็น
กระบวนการที่มีคุณค่า และมีความหมายต่อตัวผู้เรียนมากขึ้น ถ้าผู้เรียนเข้ามามีส่วนร่วม
ในกิจกรรมการเรียนรู้ในฐานะสมาชิกของกลุ่ม ในทุก ๆ ด้าน ทั้ง ร่างกาย จิตใจ
สติปัญญา และสังคม

2. ระยะวิเคราะห์ (Analysis Stage) ผู้เรียนจะสามารถประเมิน
ผลของการเรียนรู้ วิธีการเรียนรู้ ประเมินความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่ม ตลอดจน
รู้จักตนเองได้ดีขึ้น โดยการวิเคราะห์ประสบการณ์การเรียนรู้จากการเข้าร่วมกิจกรรม
ด้วยตนเอง

3. ระยะสรุปและประยุกต์หลักการ (Generlization and
Application Stage) ผู้เรียนสามารถสรุปหลักการ แนวคิดที่ตนค้นพบ และ
สามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหา หรือสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ในอนาคตได้ใน 2
กรณี คือ

3.1 ประยุกต์ใช้เพื่อปรับปรุงคุณภาพหรือการพัฒนาตนเอง (Self-
Development) และสามารถปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่น เสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีกับ
ผู้อื่น

3.2 ประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหา (Problem - Solving) ที่จะเกิด
ขึ้นได้

4. ระยะประเมินผล (Evaluation Stage)

กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์กับการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา

การเรียนการสอนในระดับศึกษามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเรียน การสอนในชั้นสูงขึ้นไป จึงควรจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้เหมาะสมโดยจัดขึ้นตามหลัก การและทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ เพราะจะเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมใน กิจกรรมการเรียนรู้โดยทั่วถึง ช่วยให้ผู้เรียนได้รับความรู้ ความคิด เรียนรู้วิธีการ วิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ และหาคำตอบด้วยตนเอง ตลอดจนนำความรู้ความเข้าใจนั้น ไปใช้อยู่เสมอ

จันทิภา ลิปิเจอร์ญ (2522 : 54 -57) ได้กล่าวถึงลักษณะของกิจกรรม ที่จัดให้ผู้เรียนได้มีโอกาสกระทำ โดยอ้างถึงเอกสารประกอบการเรียนวิชากลุ่มสัมพันธ์ ของทีศนา เขมมณี คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2521 ดังนี้

1. กิจกรรมนั้นต้องเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วม
2. กิจกรรมนั้นมีการรวมกันได้ดี มั่นคง แน่นแฟ้น
3. กิจกรรมนั้นต้องช่วยลดความเครียด มีเรื่องให้ขำ มีการหัวเราะบ้างใน บางช่วง ทำให้ทุกคนพอใจ
4. กิจกรรมนั้นต้องสร้างความพอใจ เห็นใจกันมิใช่ก่อให้เกิดความแตกร้าง
5. กิจกรรมนั้นต้องให้ข้อคิด มีการประเมินผล มีการวิเคราะห์
6. กิจกรรมนั้นเปิดโอกาสให้มีการแสดงความคิด มีการชักชวนอภิปรายกัน
7. กิจกรรมนั้นมีส่วนให้ความรู้ มีการย้าให้สมาชิกเข้าใจเนื้อหาที่ซ่อนเร้นอยู่
8. กิจกรรมนั้นชี้แนะแนวทางให้สมาชิกรู้จักตนเอง และกล้าที่จะยอมรับความ บกพร่องของตนเอง
9. กิจกรรมนั้นช่วยให้ผู้เรียนรู้จักคนอื่น ๆ ได้ดีขึ้น แม้จะไม่ทุกแง่ทุกด้าน ก็ช่วยให้รู้จักและเข้าใจผู้อื่นมากขึ้น
10. กิจกรรมนั้นต้องทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่มีประโยชน์ เพื่อจะได้ นำ ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในลักษณะนี้ แต่เดิมจัดขึ้นเพื่อใช้ฝึกมนุษยสัมพันธ์ และความเป็นผู้นำ แต่ปัจจุบันได้นำมาใช้ในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้มากขึ้น โดยจัดได้หลายลักษณะคือ

ก. การอภิปราย (The Discussion Method) เป็นการสนทนาอย่างมีจุดมุ่งหมายเพื่อแก้ปัญหา หรือแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และความคิดซึ่งกันและกันของสมาชิก ในอันที่จะแสวงหามติหรือข้อตกลง ที่เป็นผลดีที่สุดต่อกลุ่ม ซึ่งจะทำให้สามารถแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ องค์ประกอบที่จะทำให้การอภิปรายกลุ่ม มีประสิทธิภาพต้องประกอบไปด้วย

1. ผู้นำกลุ่ม หรือผู้นำการอภิปราย (Group Leader) เป็นบุคคลที่มีความสำคัญต่อกลุ่มอย่างมาก เป็นผู้ที่จะสามารถทำให้การอภิปรายดำเนินไปและสำเร็จลงไปด้วยดี ผู้นำที่ดีควรมีทักษะที่สำคัญต่อการอภิปราย ดังนี้

1.1 ทักษะในการสร้างบรรยากาศ ให้เหมาะสมต่อการอภิปราย คือ ต้องไม่เคร่งเครียด เป็นมิตร เป็นกันเอง ฯลฯ ผู้นำอาจใช้คำพูด หรือนำเสียงที่เป็นมิตร ใช้อารมณ์ขันเข้าช่วย เรียกชื่อสมาชิก และพูดคุยอย่างสนิสนม เป็นกันเอง

1.2 ทักษะในการเร้าความสนใจ และกระตุ้นให้สมาชิกใช้ความคิด และแสดงความคิดเห็นให้เป็นประโยชน์ต่อกลุ่ม ซึ่งอาจทำได้โดย การใช้คำถามที่ท้าทายความคิด ให้ความสนใจแก่สมาชิกโดยทั่วถึงกัน การแสดงการยอมรับความคิดเห็นของสมาชิก เป็นต้น

1.3 ทักษะการใช้ความคิด และเชื่อมโยงความคิดของสมาชิกเป็นการรวบรวมความคิดให้เป็นเรื่องเป็นราวที่เป็นประโยชน์ต่อกลุ่ม อาจจับบันทึกย่อเกี่ยวกับประเด็นต่าง ๆ ที่สมาชิกเสนอ เลือกสรรและเชื่อมโยงประเด็นต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

1.4 ทักษะในการปฏิบัติต่อสมาชิกกลุ่มที่มีลักษณะต่าง ๆ กัน ผู้นำกลุ่มต้องรู้จักใช้จิตวิทยาให้เหมาะกับบุคคลหลาย ๆ ลักษณะ เพื่อให้สมาชิกเหล่านั้นให้ความร่วมมือกับกลุ่ม แทนที่จะปล่อยให้มันเป็นอุปสรรคขัดขวางการทำงานของกลุ่มซึ่งอาจทำได้โดย บอญคำถามง่าย ๆ และชมเชยเมื่อมีโอกาสกับสมาชิกประเภทเงียบ ซ้อาย ไม่มั่นใจ ในตัวเอง หรือสมาชิกประเภทพูดมาก และผูกขาดการพูด ผู้นำกลุ่มอาจกำหนดเวลา กำหนดเนื้อหาให้พูด เป็นต้น

1.5 ทักษะในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในกลุ่ม นับเป็นทักษะที่สำคัญอีกประการหนึ่งเพราะการขัดแย้งกันระหว่างสมาชิกในกลุ่มจะมีผลให้การอภิปรายไม่ประสบความสำเร็จ ผู้นำกลุ่มอาจช่วยได้โดยใช้อารมณ์ขัน ใช้ความเป็นมิตร ความเป็นกันเอง ช่วยลดความตึงเครียด หรืออาจใช้การไกล่เกลี่ยประนีประนอม

1.6 ทักษะในการสรุปผลการอภิปรายควรมีการสรุป ให้สมาชิกได้ทราบถึงผลของการอภิปรายนั้น จึงนับได้ว่าเป็นการอภิปรายที่สมบูรณ์ ผู้นำกลุ่มอาจทำได้โดย สรุปผลอภิปรายเป็นระยะ ๆ ตามความเหมาะสม เพื่อให้สมาชิกได้ทราบว่าดำเนินการถึงจุดไหน เชื่อมโยงประเด็นต่าง ๆ ให้เป็นเรื่องที่สมาชิกเข้าใจได้ง่าย ๆ สรุปประเด็นต่าง ๆ ให้ตรงความจริง กระชับและกระชับรัด

2. สมาชิกกลุ่ม (Group Members) เป็นผู้มีความสำคัญยิ่งที่จะช่วยให้การอภิปรายเป็นไปตามเป้าหมาย เท่า ๆ กับการได้ผู้นำที่ดี ถ้าสมาชิกสามารถแสดงความคิดเห็นแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันได้มากเท่าไร กลุ่มก็จะได้ข้อมูลและวิธีแก้ปัญหาได้รวดเร็วและเหมาะสมมากขึ้น ดังนั้นสมาชิกของกลุ่มจึงควรมีคุณสมบัติอย่างน้อย 5 ประการ คือ มีความสนใจและกระตือรือร้น เข้าใจบทบาทและหน้าที่ของสมาชิกกลุ่มที่ดี รับผิดชอบในภาระหน้าที่ของตน เป็นประชาธิปไตย และไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนเป็นสำคัญ การแบ่งกลุ่มควรคำนึงถึงลักษณะของสมาชิกซึ่งมีอิทธิพลต่อการอภิปรายกลุ่ม เช่น ความสามารถในการพูดของสมาชิก ภูมิภาคทางอารมณ์ ความสามารถในการอ่าน เพศ วัย เป็นต้น

3. ปัญหา หรือจุดมุ่งหมายของกลุ่ม (Group Goal of Group Problem) การอภิปรายจะได้ผลดี ถ้าสมาชิกทุกคนมีความเข้าใจในปัญหา หรือจุดมุ่งหมายของการอภิปรายร่วมกัน สมาชิกจะสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และประสบการณ์ที่เป็นไปในแนวทางเดียวกัน การอภิปรายจะเป็นไปตามระดับขั้นตอน ไม่สะเปะสะปะ ออกนอกกลุ่มนอกทาง และสามารถสรุปผลได้ตรงตามประเด็นที่ต้องการ

4. บรรยากาศของกลุ่ม (Group Climate) บรรยากาศที่จะส่งเสริมและเอื้ออำนวยต่อการอภิปรายนั้น ควรเป็นบรรยากาศที่ทำให้สมาชิกรู้สึกอิสระและปลอดภัยในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น มีความเป็นกันเอง ในการพูดคุย พอดีที่จะทำ

ให้สมาชิกเกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สามารถแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ

องค์ประกอบทั้ง 4 ด้านดังกล่าวจะทำให้การอภิปรายเป็นไปอย่างราบรื่น และบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ

ข. การแสดงบทบาทสมมติ (Role Playing)

เป็นการจัดสภาพการณ์เพื่อให้ผู้แสดงได้มีโอกาสแสดงออกตามธรรมชาติ โดยครูเป็นผู้จัดเตรียมสภาพการณ์ให้ ผู้แสดงจะใช้บทเจรจาและบุคลิกเป็นของตนเอง โดยไม่ต้องมีการซ้อมมาก่อน ผู้แสดงและสมาชิกจะวิเคราะห์บทบาทจากการสังเกต การอภิปราย เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายของการแสดง แชฟเทล และ แชฟเทล (Shaftel and Shaftel) กล่าวถึงความมุ่งหมาย และประโยชน์ของการแสดงบทบาทสมมติไว้ว่าไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้เท่านั้น แต่ยังเปิดโอกาสให้สมาชิกในกลุ่ม ทั้งผู้ฟัง ผู้แสดง และผู้สังเกตการณ์ ได้มีโอกาสวิเคราะห์ตีความบทบาทที่ได้ดูอีกด้วย (Keith Davis 1962 : 160) กล่าวโดยสรุปลักษณะของการแสดงบทบาทสมมติได้ดังนี้

1. มีจุดเน้นที่ความรู้สึก และการแสดงออก
2. ผู้แสดงแต่ละคนอาจแสดงออกไม่เหมือนกัน
3. กำหนดให้เฉพาะสถานการณ์ ผู้แสดงต้องคิดบทบาทและคำพูดของตนเอง
4. เนื้อหา เรื่องราว มีเพียงสภาพหรือเหตุการณ์บางส่วนเท่านั้น
5. คนดูอ่านใจผู้แสดงเอง
6. ต้องมีการอภิปรายหลังการแสดงเพื่อรับรู้เหตุผล และความรู้สึกของผู้

แสดง

สิ่งที่ควรคำนึงถึงในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้โดยวิธีแสดงบทบาทสมมติ

1. ควรจัดแสดงบทบาทสมมติให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ มิใช่แสดงเพื่อความบันเทิง
2. กำหนดเวลาในการแสดงควรยืดหยุ่นได้ เพราะอาจต้องใช้เวลามาก
3. ครูควรคำนึงว่า การแสดงบทบาทสมมติเป็นเพียงแนวทางที่จะนำไปสู่การเรียนรู้ตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้เท่านั้น

ค. สถานการณ์จำลอง (Stimulations)

คือการจัดสภาพแวดล้อมที่เลียนแบบสภาพจริง เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้สัมผัสกับสภาพที่คล้ายของจริง เพื่อให้ผู้เรียนได้ฝึกการคิด แก้ปัญหา ตัดสินใจ

แอบท์ (Abt) อ้างถึงใน Keith Davis (1962 : 162-163)

ได้เสนอหลักเกณฑ์ 5 ประการในการใช้สถานการณ์จำลองเอาไว้ ดังนี้

1. มีความเชื่อมั่น (Validity) สถานการณ์จำลองควรเป็นสถานการณ์ที่พบได้ในชีวิตจริง
2. ใช้ได้ครอบคลุม (Coverage) ควรจัดสภาพการณ์ที่เน้นส่วนสำคัญ ๆ ในชีวิต
3. สามารถเข้าใจได้ (Comprehensibility) ควรมีกระบวนการที่จะอธิบายเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในชีวิตจริงได้
4. ใช้ทดลองได้ (Experimental Utility) ควรนำไปประยุกต์ใช้ได้
5. สามารถใช้ได้ (Application) สถานการณ์ที่สร้างขึ้นควรนำไปใช้ในชีวิตจริงได้

สถานการณ์จำลองจะเป็นกิจกรรมหนึ่งที่จะช่วยสร้างบรรยากาศให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ และค้นพบสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างแท้จริง

ง. เกม (Games)

ทิสนา เทียนเสม (Tisana Tiansame 1972 : 137-138)

ได้ให้ความหมายของเกมไว้ว่า เป็นกิจกรรมซึ่งสมาชิกต้องลงมือกระทำด้วยตนเอง ผลจากการมีปฏิสัมพันธ์ในสภาพการณ์ดังกล่าวจะออกมาในรูปของการเห็น-ชนะ โดยจะเน้นในเรื่องการตัดสินใจของผู้เล่นหรือสมาชิกที่มีต่อสถานการณ์ที่สมมติขึ้น การตัดสินใจของสมาชิกจะขึ้นอยู่กับโครงสร้าง หรือกติกาของเกมที่กำหนดไว้

การใช้เกมเพื่อช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดีที่สุดนั้น ผู้สอนต้องเข้าใจหลักการและรายละเอียดในการเล่นเกมนั้น ดังนี้

1. กฎกติกา (Rules) กฎกติกาหรือกฎเกณฑ์ เป็นส่วนสำคัญมากเพราะจะเป็นกระบวนการที่ช่วยให้ผู้เล่นสามารถดำเนินการให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ต้องการได้ โดยไม่พะวงอยู่กับสิ่งที่ไม่ตรงประเด็นที่ต้องการ

2. วิธีการ (Rituals) คือ พฤติกรรมของผู้เรียนที่มีผลต่อวิธีการและบรรยากาศในการเล่น ซึ่งจะทำให้เกมนั้นบรรลุจุดมุ่งหมายได้

3. ขอบข่ายของการเล่น (Boundaries) ควรมีการกำหนดขอบข่ายที่แน่นอน เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดเกมที่ผู้เล่น

4. จุดมุ่งหมายของเกม (Goals) เป็นจุดสำคัญที่ผู้เล่นทุกคนจะต้องพยายามต่อสู้เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการ

นอกจากนี้ อารมณ์ การแสดงออก และการใช้ความคิด ยังเป็นองค์ประกอบที่จะช่วยกระตุ้นให้ผู้เล่นเกิดความสุข สนุกสนาน เพลิดเพลิน ได้รับประสบการณ์จากการเล่นเกม และเรียนรู้วิธีการทำงานต่าง ๆ ได้ดี

จ. การศึกษาเฉพาะกรณี (Case Method or Case Training)

เป็นการนำสภาพการณ์หรือปัญหาซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ในชีวิตจริงมาศึกษาวิเคราะห์และอภิปรายกัน เพื่อสร้างความเข้าใจและฝึกฝนหาทางแก้ไขปัญหานั้น เรื่องที่นำมาศึกษานั้นประกอบด้วยข้อเท็จจริง มีรายละเอียดพอที่ผู้ศึกษาจะมองเห็นปัญหาอย่างชัดเจน เหมาะสมกับผู้ศึกษาจนรู้สึกเหมือนกับว่าเป็นส่วนหนึ่งของสภาพการณ์ นั้น

เยาเวพา เดชะคุปต์ (2517 : 87-89) ได้อ้างถึง ปีเกอร์ (Pigors) ว่า เสนอวิธีการที่ศึกษาด้วยเรื่องราวเฉพาะกรณีไว้ 4 ประการ คือ

1. วิธีการของฮาร์วาร์ด (The Harvard Method) การศึกษาตามวิธีการนี้ จะมีการสร้างเรื่องราวที่จะศึกษาขึ้น อาจจะเป็นเรื่องราวทั่วไป ประวัติความเป็นมา ฯลฯ วิธีการที่เก่าแก่ที่สุดเป็นที่รู้จัก และมีผู้นิยมใช้มากที่สุด

2. วิธีการของ วาร์ตัน (Wharton) (The Wharton School Method) เป็นการนำเอาเรื่องจริง เหตุการณ์ที่เพิ่งเกิดขึ้น หรือกำลังดำเนินอยู่ เสมอ โดยมีลำดับขั้นตอนดังนี้

- 2.1 นำเรื่องจริง (Live Case) มาแสดงให้กลุ่มทราบ
- 2.2 สมาชิกทำความเข้าใจกับปัญหาโดยการซักถามและโต้ตอบ
- 2.3 ให้โอกาสผู้ศึกษาไปค้นคว้าหาคำตอบมาเสนอกัน อภิปรายร่วมกัน สมาชิกเขียนรายงานส่ง
- 2.4 ผู้ศึกษาเข้าร่วมกลุ่มอีกครั้ง เพื่ออภิปรายเกี่ยวกับรายงานของตน เสนอผู้สอน ผู้สอนจะคัดเลือกรายงานที่ดี 10 ชุด นำเสนอคณะกรรมการ
- 2.5 คณะกรรมการจะศึกษารายงานและเขียนคำวิจารณ์เพิ่มเติมแล้วนำมาแถลงให้กลุ่มทราบผลการศึกษา
- 2.6 สมาชิกร่วมกันอภิปรายทั่วไปเกี่ยวกับการสรุปผลนั้น

3. วิธีการเฮนรี - ซินดิเคท (The Henry Syndicate Method)

ลักษณะที่สำคัญของวิธีการนี้ คือจะเน้นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เกี่ยวกับกรณีที่เป็นเรื่องจริงซึ่งต้องอาศัยทักษะในการสื่อสารทางวาจาและการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร การอภิปราย การตัดสินใจร่วมกัน การดำเนินการศึกษาซึ่งจะเริ่มขึ้นจากการอภิปรายเพื่อทำความเข้าใจกับปัญหาและแบ่งงานให้คณะกรรมการทำ โดยแบ่งออกเป็นคณะกรรมการชุดย่อยลงไป เพื่อให้สมาชิกในกลุ่มมีโอกาสแก้ปัญหาร่วมกันได้อย่างทั่วถึง หลังจากนั้นสมาชิกจะกลับมาประชุมกันเพื่อพิจารณาข้อสรุปของปัญหา

4. วิธีการศึกษาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ (The Incidental Method) เป็นการกำหนดกรณีสั้น ๆ แต่เป็นเรื่องที่ยุ่งยากสลับซับซ้อน ครูหรือผู้นำเพียงแต่สรุปเหตุการณ์มาสั้น ๆ เพื่อให้ผู้เรียนใช้ความสามารถในการค้นคว้า หาข้อเท็จจริงด้วยตนเองเสียก่อนจึงจะสามารถแก้ปัญหาได้ ลำดับขั้นตอนของการศึกษาวิธีนี้แบ่งเป็น 5 ขั้นตอนคือ

- 4.1 ขั้นเล่าเหตุการณ์ให้ผู้ศึกษารับฟัง หรือจะให้กลุ่มอ่านเรื่องราวที่เกิดขึ้นก็ได้

- 4.2 ค้นหาข้อเท็จจริง ในขั้นนี้จะให้สมาชิกคิดและรวบรวมข้อมูล หรือทำความเข้าใจกับปัญหาโดยการอภิปรายปัญหาร่วมกัน กับกลุ่มภายในช่วงเวลาสั้น ๆ
- 4.3 ขั้นตัดสินใจของกลุ่มเบื้องต้น ในขั้นนี้จะเป็นการให้คำนิยามปัญหา หรือสรุปความเข้าใจปัญหาให้ตรงกันเสียก่อน
- 4.4 ขั้นตัดสินใจโดยมีเหตุผลประกอบ ภายหลังจากการทำความเข้าใจ กับเรื่องราวหรือปัญหาให้ตรงกันแล้วกลุ่มจะอภิปรายเพื่อหาข้อสรุป
- 4.5 ขั้นอภิปรายเกี่ยวกับ เรื่องราวและการตัดสินใจของกลุ่มซึ่งอาจมี ความคิดเห็นที่แตกแยกไม่ตรงกัน ผู้นำควรให้กลุ่มร่วมกันหาวิธีการ ที่เหมาะสมที่สุดในการแก้ปัญหา

ลักษณะสำคัญของการศึกษาเฉพาะกรณี

- 1) มีรายงานเกี่ยวกับกรณีที่จะศึกษา (Case Report)
- 2) มีการวิเคราะห์กรณี (Case Analysis)
- 3) มีการอภิปรายกรณี (Case Discussion)
- 4) มีการสร้างสถานการณ์ที่เหมือนจริง (Current Situation)

ฉ. การตั้งคำถาม (The Questioning Strategy)

คำถามจะช่วยกระตุ้นความอยากรู้อยากเห็น การถามคำถามที่ดีจะเป็นเครื่องมือที่ช่วยครูในการกระตุ้นและแนะนำความคิดริเริ่มขั้นในตัวเอง ทาบา, เลวิน และเอลซี (Taba, Levine and Elzey 1964 : 177) พบว่า ระดับในการคิดของนักเรียนจะแตกต่างกันออกไปตามการใช้คำถามและชนิดของคำถามที่ครูใช้ ผลจากการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าคำถามที่ครูถามจะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของนักเรียน และการเรียนการสอนมาก

คันทิงแฮม (Cunningham 1971 : 86-103) ได้เสนอวิธีตั้งคำถาม

2 ประเภท คือ

1. คำถามชนิดแคบ (Narrow Question) เป็นคำถามที่ต้องการความคิดระดับต่ำ จะใช้เมื่อต้องการรวบรวมข้อมูล แสดงความคิดและความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องราวเพื่อสรุปสิ่งที่ได้เรียนมาแล้ว เป็นการวัดความจริงและความรู้ (Cognitive Memory Question) และ เป็นคำถามเพื่อสรุป (Convergent Question)

2. คำถามชนิดกว้าง (Broad Question) เป็นคำถามที่ผู้ตอบสามารถตอบได้หลายอย่าง ยั่วยุให้คิดและตอบสนองต่อสมมติฐาน ใช้ความคิดและความรู้สี่ประการตัดสินพิจารณาเลือกคำตอบ เป็นคำถามเพื่อวิเคราะห์ (Evaluation Question) และคำถามชนิดที่ผู้ตอบต้องรวบรวมองค์ประกอบต่าง ๆ เพื่อสรุปแนวความคิดใหม่ที่มีความหมาย เป็นคำถามให้ตอบโดยแยกแยะ หรือแสดงความแตกต่าง (Divergent Question)

การจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ ด้วยกิจกรรมดังกล่าวจะสามารถช่วยให้ผู้เรียนเกิดการ เรียนรู้ที่มีความหมายและเป็นประโยชน์ ส่งเสริมบรรยากาศแบบประชาธิปไตยตลอดจนพัฒนาคุณค่าของความ เป็นมนุษย์ ส่งเสริมพัฒนาการของผู้เรียนและความสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียน มีโอกาสพัฒนาสติปัญญา และอารมณ์ ด้วยวิธีการที่เหมาะสม

งานวิจัยที่เกี่ยวกับกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์

ในการนำเอาหลักทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ไปใช้ในการเรียนการสอน นั้น ได้มีผู้สนใจทำงานวิจัยไว้เช่น

ทิศนา เทียนเสมอ ได้เขียนวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก มหาวิทยาลัยอริโซนา สหรัฐอเมริกา เรื่อง "รูปแบบการฝึกอบรมด้านมนุษยสัมพันธ์แก่นักศึกษาฝึกหัดครูในประเทศไทย (A Model for Pre-Service Teacher Training in Human Relations for Thailand)" ซึ่งเป็นการเริ่มนำกลุ่มสัมพันธ์เข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทยในปี ค.ศ. 1972

เยาเวพา เคชะคุปต์ (2514 : 241) ได้ทำการศึกษาทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์สำหรับการสอนในระดับประถมศึกษาโดยสร้างแบบตัวอย่างทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์สำหรับการสอนในระดับประถมศึกษาให้เป็นแนวทางสำหรับครูและผู้สนใจนำไปจัดการเรียนการสอนและสร้างบทเรียนนำไปทดลองใช้สอนนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 , 5, 6 และปรากฏผลว่า สามารถใช้กับนักเรียนที่มีระดับอายุและความสามารถที่ต่างกันได้จริง และพบว่าการเรียนการสอนตามทฤษฎีกลุ่มสัมพันธ์นี้จะได้รับความรู้ ได้ฝึกทักษะ ปฏิบัติทัศนคติ และค่านิยม ส่งเสริมมนุษยสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้เรียนและส่งเสริมบรรยากาศการเรียนรู้แบบประชาธิปไตย

ฉันทนา ภาคงกช (2518 : 60-61) ได้ทดลองสอนสังคมศึกษา หน่วย "วันสำคัญของชาติ" ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ด้วยกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์พบว่า หลังจากเรียนด้วยกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์แล้ว นักเรียนโดยรวมและรายกลุ่ม ไม่ว่าจะเรียนเก่ง ปานกลาง หรืออ่อน ต่างพัฒนาทางด้านสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 1.01 เมื่อพิจารณาโดยรวมนักเรียนมีพัฒนาการทางทัศนคติอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 เมื่อพิจารณารายกลุ่มพบว่า นักเรียนกลุ่มเก่ง และกลุ่มปานกลาง พัฒนาการทางทัศนคติอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 และพบว่าก่อนเรียนด้วยกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ ทัศนคติของนักเรียนทุกกลุ่มไม่แตกต่างกัน หลังจากเรียนแล้วพบว่า กลุ่มเก่งและกลุ่มอ่อนมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวโดยสรุปว่า การเรียนด้วยกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ให้ผลแก่ผู้เรียนทุกระดับ ทั้งทางด้านสัมฤทธิ์ผลทางการเรียน และด้านทัศนคติ นอกจากกลุ่มอ่อนซึ่งมีทัศนคติแตกต่างไปจากกลุ่มเก่ง จึงอาจได้รับผลจากการเรียนด้วยกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ไม่ทัดเทียมกลุ่มเก่งและปานกลาง

พัชรี เอี่ยมทัศน์ (2519 : 49) ทำการวิจัยเรื่อง การเปรียบเทียบผลการสอนวิทยาศาสตร์ หน่วย "ร้อยละ" โดยวิธีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ และวิธีสอนแบบธรรมดาคาในชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ผลปรากฏว่าสัมฤทธิ์ผลทางการเรียน

ของนักเรียนทั้งสองกลุ่มไม่แตกต่างกัน แต่เมื่อทำการทดสอบใหม่อีกครั้งหลังจาก การสอบหลังสอนผ่านไปแล้วหนึ่งเดือน ผลปรากฏว่าสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของ นักเรียนกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 คือ สัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียนกลุ่มที่ได้รับการสอนด้วยวิธีการบวนการกลุ่ม สัมพันธ์สูงกว่ากลุ่มที่ได้รับการสอนด้วยวิธีธรรมดาและในด้านทัศนคติปรากฏว่า การเรียนด้วยวิธีการบวนการกลุ่มสัมพันธ์ทำให้นักเรียนเกิดทัศนคติที่ดีต่อวิชาที่เรียน

สมาน สายสุข (2525 : 65) ทำการทดลองใช้กิจกรรมกลุ่มใน การพัฒนาพฤติกรรมกล้าแสดงออกในชั้นเรียนโดยใช้โปรแกรมการฝึกกิจกรรมกลุ่ม ผลจากการศึกษาพบว่า นักเรียนที่ได้รับการฝึกกิจกรรมกลุ่มมีพฤติกรรมกล้าแสดงออก ในชั้นเรียนสูงกว่าก่อนการฝึกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และพบว่านักเรียน ที่ฝึกกิจกรรมกลุ่มมีการพัฒนาพฤติกรรมกล้าแสดงออกในชั้นเรียนสูงกว่านักเรียนที่ได้รับการ สอนแบบบรรยาย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

นอกจากนี้ มัชฌิมา อังตระกูล (2524 : 47) ทำการศึกษาการใช้ กิจกรรมกลุ่มเพื่อพัฒนามโนภาพแห่งตน โดยการฝึกกิจกรรมกลุ่ม ผลจากการศึกษา พบว่า นักเรียนที่ได้รับการฝึกกิจกรรมกลุ่มมีการเปลี่ยนแปลงมโนภาพแห่งตนแตกต่าง จากนักเรียนที่ไม่ได้รับการฝึกกิจกรรมกลุ่ม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 แสดงว่ากิจกรรมกลุ่มสามารถพัฒนามโนภาพแห่งตนของนักเรียนได้ ซึ่งสอดคล้องกับ ผลงานวิจัยของสุริน คล้ายรามัญ (2528 : 64) ที่ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนา มโนภาพแห่งตนโดยใช้กิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และ พบว่านักเรียนที่ได้รับการฝึกด้วยกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์มีมโนภาพแห่งตนในทางบวกสูง กว่านักเรียนที่ไม่ได้รับการฝึกกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

จากเอกสารและงานวิจัยดังกล่าวจะเห็นว่า การนำกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ ไปใช้ในการเรียนการสอนนั้น นอกจากจะให้ความรู้แก่เด็กแล้วยังสามารถปลูกฝัง ทัศนคติ ค่านิยม ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคลตลอดจนลักษณะนิสัยที่พึงประสงค์ ให้แก่เด็กอันจะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าต่อไป